

Türkiyenin İçtimaî Siyaset Meselelerine Dair Mülâhazalar

Yazan

Prof. GERHARD KESSLER
(İstanbul)

Tercüme

Dr. ORHAN TUNA

«Türkiyenin İçtimaî Siyaset Meseleleri» ne dair olan küçük yazımın [1] Doktor Yusuf Saim Atasâğun'ım makalesinde makes bulunmasını memnuniyetle selâmlarım. Bu ilk alâkayı bir çoklarının takip etmesini ümit ve temenni ederim. Mecmuamız bu suretle memlekete çok değerli hizmetlerde bulunabilir.

* * *

Hangi ilmî sahaların «içtimaî siyaset» çerçevesi içinde mütalea edilmeleri lâzım geldiği hakkındaki nazarı meselenin, bu münakaşada tamamen bir tarafa bırakılmasını teklif ediyorum. Malûm olduğu üzere «içtimaî siyaset» mefhumu Avrupada sâyin himayesine matuf mevzuatın tatbikatından doğmuş olmakla beraber, bu meseleler çevresinin çok daha haricine doğru tevessü etmiştir. Liberalist muarızlar zaman zaman «içtimaî siyaset» e ait hususî ve müstakil mesele ve vazifelerin mevcudiyetini sureti umumiyede red ve inkâr etmişlerdir; bunlar içtimaî siyaseti, iktisat siyasetinin «aşırı hissîlik ve ahlâkçılık» la tahrif edilmiş ve soysuzlaştırılmış bir şekli ad ve telâkki etmekteydiler. Diğer taraftan son nesil zarfında iktisat ilminin «içtimaî iktisat» (Socialökonmik) şekil ve suretinde tavsif edilmesi itiyat haline girmiş ve iktisat siyasetine ait bütün vazife ve meseleler kendi «içtimaî» alâka ve münasebetleri dahilinde mütalea olunmuş, iktisat siyasetine ve keza maliye siyasetine ait bütün tedbirler ve müesseseler kendi «içtimaî» neticelerine göre tetkik ve mülâhaza edilmişlerdir;

[1] Bak: «Türkiyenin İçtimaî Siyaset Meseleleri», İktisat Fakültesi Mecmuası, cilt 1, sene 1940, sayı 2.

varılan bu hükme göre yalnız işletme iktisadı ilmi müstesna, iktisat ilmine ait bütün saha ve şubeler «içtimai siyaset» in çerçevesi içine girerler. Mefhumun bu kadar geniş bir şekilde tutulmuş olması neticesinde meselâ Almanyada «İçtimai Siyaset Cemiyeti» (Verein für Socialpolitik) yukarıda yalnız kısaca temasla iktifa ettiğimiz meseleleri değil, bunların haricinde kalan kartel, fiat, konjonktür ve buhran, vergi ve istikrazlar gibi meseleleri dahi neşrettiği meşhur yazılarda ilmî bakımdan tetkik ve mütalea etmiştir. Fikir ve kanaatimize göre memleketimizin hayati meselelerini şu veya bu başlık altında tetkik ve mütalea etmeliğimizin bizim için de hiçbir kıymet ve ehemmiyeti yoktur. Bu meselelerin umumiyet itibarile vazih bir şekilde teşhis edilmeleri, esaslı olarak mütalea olunmaları ve muvaffakiyetle işlenmiş bulunmaları bizim için tek mühim noktayı teşkil eder.

* * *

Doktor *Yusuf Saim* de yazısının müteaddit yerlerinde tebarüz ettirdiği gibi, Türkiyenin içtimai siyaset ve iktisat siyasetine ait bir çok meseleleri, memleketimizin iktisadi ve içtimai bakımdan bu kadar tehaliif ve tenevvü arzeden geniş sahasının hakikî hal ve münasebetlerine dair bütün mühim vakıaları ihtiva eden tam tetkik ve tahlil neticelerinin noksanlığından son derece müteessirdirler. Bu cihet kövlülerin iktisadi vaziyetleri hakkında olduğu gibi, şehirli küçük san'atkârlarla, işçiler ve müstahdemler için de varittir: binmişbe en iyi bir şekilde bilinen memurlara ait münasebetler olmakla beraber, bu sahada dahi ikametgâhların vaziyetleri, haricteki mesguliyetler ve kazançlar, sıhhi vaziyet, ev idaresi ve borçlanma gibi mühim meseleler sistemli tetkik ve araştırmalara muhtaçtırlar.

Bununla beraber meselelerin pratik bir şekilde işlenmelerini, her meseleyi izah ve tenvir edecek ihatalı ve etraflı relevelerin neticesine talik etmek caiz değildir. Avrupanın her tarafında kövlüler, işçiler, müstahdem ve küçük sanayi erbabile uğraşan içtimai siyaset tam ve noksansız relevelerin, ihşaf esasların ve yerinde toplanmış malûmatın itmam ve ikmalinden önce başlamıştır; Avrupanın birçok memleketlerinde halen mevcut olan ve vakıaları tesbite yarıyan zengin malzemenin zamanla ve tedricen toplanmış olmasına mukabil içtimai siyasete ait pratik mesai uzun zamandanberi muvaffakiyetle devam etmekte bulunmaktadır. Aynı vaziyet Türkiye için dahi zirai kredi ve sâvin himayesi sahalarına ait pratik mesai hususunda da mevcuttur.

Bütün bunlara rağmen gerek içtimai siyasetle uğraşanlar ve ge-

rek vazı kanunlar için mümkün olduğu kadar süratle ve mümkün olduğu kadar fazla mikyasta, vakıaları tesbit ve tevsika yarıyan malzeme cem'i, memleketimiz için çok büyük ehemmiyeti haiz olmakta devam edecektir. Doktor Yusuf Saim yazısında sistemli bir şekilde izah ve tavziha muhtaç yüze yakın mesele zikretmiştir, biz bu hususta daha yüzlerce mesele zikredebiliriz. *Yık. r. edilebilir.*

Bu meselelere cevap verecek ve bunları aydınlatmaya yarıyacak malzeme nasıl ve ne suretle temin ve tedarik edilebilir? Bu hususta Avrupa başlıca dört yol ihtiyar etmiştir: 1) Devlet ve komünler vasıtasile resmî istatistik releveleri; 2) Meslekî teşekküller ve bu işlerle alâkadar gruplar tarafından vücade getirilen hususî istatistik releveleri; 3) Resmî anketler, yani ihtimamla seçilmiş şahısların ihtimamla seçilmiş bir mmtakada, ihtimamla hazırlanmış sual varakaları ile resmen malûmat talep etmeleri; 4) İlmî teşekküller veya ilimle uğraşan şahısların, aynen resmî anketlerin yapılış tarzı gibi, vücade getirdikleri anketler.

Bu dört yoldan *birincisi* birçok memleketlerde takriben bir asırdanberi gittikçe artan mikyasta ihtiyar edilmektedir. Meslekî ve sınaî tahrirler umumî nüfus tahrirlerinden tamamen ayrılmış bir şekilde yapılmakta olup içtimaî sigortaya, iş ve işçi bulmaya, ücret tarifelerine, kooperatiflere, evlenme dairelerine ve malî işlere ait bütün rakamlar sureti resmîyede toplanır ve işlenirler. Fırsat düşükçe köy ve kasabalarda hayvan tahrirleri, meyva ağaçları tahrirleri, makine tahrirleri ve şehirlerde işsizlere dair tahrirler, ikametgâh ve ikametgâhlardaki oda adetleri tahrirleri vesaire gibi hususî tahrirler yapılır. Bu neviden resmî istatistik releveleri Türkiyede de yapılmışlardır; ikametgâh, iş ve işçi bulma meselelerine ve işsizler istatistikleri gibi komünal içtimaî istatistikler, edindiğimiz malûmata göre, henüz bizde yapılmamışlardır. Bilhassa umumî meslek ve sanayi istatistikleri gibi bazı relevelerin yapılmaları mühim paraya mütevakıftırlar. Fahriyen çalışmaya amade binlerce kimsenin yardımları olmadan büyük tahrirlerin icrasına inkân yoktur. Bunun içindir ki memleketimizde bütün vakıaların tesbitini resmî istatistik relevelerinden beklemeye ve istemiye hakkımız yoktur.

Hususî istatistik releveleri yapmak yolu olan *ikinci* yol, kuvvetli meslekî teşekküllerin ve bu işlerle alâkadar birliklerin mevcudiyetlerine vabestedir. Meselâ Avrupada işçi ve müstahdemler tarafından vücade getirilen birlikler mükemmel istatistikler neşretmişlerdir; aynı suretle sanayi organizasyonları, ev ve mülk ashabının kurdukları birlikler, kooperatif birlikleri gibi teşekkül ve birlikler de çok

kıymetli ihşâ malzeme toplamışlardır. Halen Türkiyede kendi branşlarına ait istatistikler yapan bu kabilden kuvvetli organizasyonlar yoktur; şu halde bizler en yakın istikbalde hususî istatistiklerin neticelerine istinaden bir iş görecektir vaziyette değiliz.

Resmî anketler yolu olan *üçüncü* yol, herkese örnek olacak bir şekilde, İngilterede takip edilmiştir; Britanya içtimaî siyasetinin en esaslı kanunları, iş ve işçi münasebetlerine ait resmî anketlerin neticelerine göre hazırlanmışlardır. Almanya da iktisadî meselelere ait resmî mahiyette birkaç tane meşhur anket yapmıştır.

Türkiyede bu usul henüz takip edilmemiştir. Bu satırların muharriri birkaç sene evvel memleketin iktisadî ve içtimaî hal ve münasebetlerine dair olan Türkiyeye ait resmî ve umumî mahiyette bir anketin esaslarını muhtevî bir plân hazırlıyarak mensup olduğu fakültenin dekanına tevdi etmiştir. Bugünün siyasî vaziyeti bu kabilden bir tecrübenin icrasını halen maalesef mümkün kılmamaktadır.

Resmî anketler meyanında ev işlerinin yürütülmesine dair olan resmî relevelerin de dahili hesap edilmeleri lâzımgelir; birçok Avrupa memleketleri bu gibi releveleri evvelden seçilmiş işçi, müstahdem ve memur aileleri arasında yapmışlardır. Türkiyede bu kabilden ilk bir releve birkaç yıl önce Ankaradaki Konjonktür Enstitüsü tarafından tertip ve tanzim edilmiştir; bu yazının muharriri, Doktor *Reşat Nalbandoğlu* ile birlikte o zaman bu işi İstanbulda organize etmişti. Şehirlerde ve köylerde toplanan malzemelerin neticelerini, Ankaradaki Ticaret Vekâleti Konjonktür Müdürlüğü «Konjonktür» isimli mecmuasında neşretmeye başlamıştır (1940, No. 12; 1941, No. 1-3); bu rakamların diğer memleketlere ait rakamlarla birlikte neşredilmeleri, mukayeseyi kolaylaştırmak bakımından bilhassa iyi bir intiba hasıl etmektedir.

Hususî anketler yolu olan *dördüncü* yol bildiğimize göre en büyük muvaffakiyetle Almanyadaki «İçtimaî Siyaset Cemiyeti» tarafından takip edilmiştir. Bu cemiyet tarafından köy ve kasabalardaki müra-bahacılığa, küçük sanayi vaziyetine, ev sanayiine, seyyar sanayi ve ticarete, sanayi işçilerinin menşe, tahsil ve terbiye, meslekî tahsil, terbiye ve meslekî tekemmüllerine vesaireye dair yapılan büyük rele-veler dünyaca tanınmışlardır. Bu satırların muharriri tarafından 1907 senesinde iş veren birlikleri hakkında yapılan travay (İçtimaî Siyaset Cemiyetinin yazıları, cilt 124) bu hususta bahis mevzuu edilebilir. Hususî anketler yolunu Türkiye için dahi ilerde çok ümit verici mahiyette addetmekteyiz. Türk kız talebemizden biri tarafından birkaç

sene önce İstanbul fabrikalarında çalışan işçi kadınların hal ve vaziyetlerine dair yapılan anket, maalesef neşredilmemiş olmasına rağmen, kıymetli neticeler vermişti. İstanbul İktisat Fakültesinde asistan olan Doktor *Orhan Tuna* tarafından son zamanlarda İstanbul küçük sanayiinin bugünkü vaziyeti hakkında yapılan anketin, kısmen insanı hayrette bırakan neticelerinin bir sene zarfında neşredileceğini ümit etmek isteriz. Bu hususî anketin Şimalî Anadolunun birkaç şehrine mukarrer olan tevsi ve teşmili, Doktor *Orhan Tuna*'nın 1940 senesi ortalarında silâh altına celbedilmesinden dolayı maalesef mümkün olamamıştır. İstanbul Üniversitesine bağlı İktisat Enstitüsü tarafından Üniversite Rektörünün sevk ve teşvikile bu senenin ilkbaharında İstanbul Üniversitesi talebesinin oturdukları ev, bina, yurt, pansiyon vesairenin hal ve vaziyetleri hakkında bir anket yapılmış olup, bu ankete ait binden fazla soru varakası halen işlenmektedir. Bu yazının muharririnin de iştiraki olan bu üç mütevazı tecrübe ile sabit olmuştur ki, hususî anketler yolu memleketimiz için elverişlidir. Şayet bu işlerde çalışabilecek evsafi haiz ilmî şahsiyetler, ilmî araştırmaların bu tarz ve şekli için amade iseler, bu takdirde memleketimizin ictimaî siyasete ait birçok meseleleri için bu yoldan gidilerek vakıaları tesbite yarar malzeme cem ve tevhit edilebileceği ümit olunur. Ağlebi ihtimal Doktor *Yusuf Saim* dahi Ankarada bu işlerle alâkadar gençleri hususî anketlerle ilgilendirmeye muvaffak olabilir. Fakat bilhassa köylülerin, küçük sanayicilerin ve işçilerin içinde buldukları hal ve vaziyetlere dair anketler yapmak gibi Türkiyeye şamil umumî anketler yapmak fikrini, maalesef cihan sulhüne kadar tehir ve talik etmek mecburiyetindeyiz.

* * *

Türkiyenin ictimaî siyaset meselelerinin tetkik ve münakaşası işi bittabi, geniş ve ihatalı resmî istatistiklerini yahut Alman «İctimaî Siyaset Cemiyeti» ninki gibi hususî anketlerin büyük ciltler tutan neticelerinin memlekette hazır ve emre amade olmasına değin talik ve tehir edilemez. Doktor *Yusuf Saim Atasâğın*'un yazısı bu kabilden müteaddit meselelerin müzakere ve mütaleası için bize kıymetli mülâhazalar fırsatı verdiğinden dolayı memnunuz; burada kendisinin mütalealarından bazılarını kısaca temas edeceğiz:

1) Köyde toprak meselesi.

Türkiye'ye ait «toprak meselesi» bahis mevzuu edilirken münferit

köyler dahilindeki toprak meselesi ile bütün memleket iktisadiyatını alâkadar eden toprak meselesini kat'î surette yekdiğerinden tefrik etmek lâzımdır. Nüfusun kuvvetle tezayüdü ve toprağın memnuniyetbahş olmıyan bir şekilde tevezzü etmiş olması neticesinde, bir taraftan münferit köyler içinde büyük bir toprak kıtlığı hükümferma olur ve kısmen veya tamamen topraksız bir köy proletaryası herkesin gözü önünde kötü vaziyetler ve şartlar altında yaşayıp giderken, diğەر taraftan memlekette vâsi mikyasta ihtiyat topraklar emre âmade bir şekilde bekler ve bu topraklarda iskân olunacak ve bunları işliyecek kollar mevcut bulunmıyabilir. Meselâ böyle bir vaziyete bütün 19 uncu asır boyunca Rusya'da tesadüf edilmekte idi. O tarihlerde Rusya'da memleket iktisadiyatının şarkta ve bilhassa Sibiryada tamamen kabili zer olduğu halde işlenmemiş muazzam sahalara malik bulunmasına mukabil, Garbî Rusyanın büyük köylerinde topraksızlık neticesi olarak «fakir köylüler» (Dorfarmut) mevcuttu; malûm olduğu üzere bu hal köy ve kasabalarda bolşevizmin belli başlı istinatgâhını teşkil etmişti. Bu yazının muharriri de birkaç senesini geçirdiği Rumanya köylerinde aynı hale şahit olmuştur; gerçi bu memlekette ihtiyat topraklar sürülmekte idiseler de bunlar umumiyetle köy hayatına yabancı büyük ashabı arazinin mülkiyetinde olarak ve son derece ekstansif bir şekilde işlenmekte idiler. İrlândanın 19 uncu asırdaki ziraî meseleleri de aynı manzarayı arzederler; İngiliz arazi lordlarının entansif bir tarzda işletilen, yani hiç masraf ve fedakârlık ihtiyar edilmeksizin yalnız istifadeye mahsus olan ve mer'a olarak kullanılan vâsi araziye malik olmalarına mukabil, İrlânda köylerinin sakinleri toprağa susamış bir vaziyetteydiler; bunlar yeis ve nevmidilerinden kısmen vatanlarından hicret etmişlerdir: 19 uncu asırda İrlânda nüfusunun dört milyona düşmesine mukabil büyük arazi ve topraklar sürülmemekteydiler. Nüfus kesafeti fazla olan Almanya'da bile 20 nci asrın başlarına kadar memleketin şarkında ihtiyat toprakların mevcudiyetine mukabil bilhassa cenubu garbî Alman köylerinde tedricen biçare ve fakir bir hal alan cüce işletmeler ortahğı kaplamış bulunmaktaydılar.

Bugünkü Türkiye'nin ihtiyat arazi ve topraklarının vüs'ati hakkında hiç kimsenin sarih ve kat'î malûmatı yoktur; bu hususta seyahların ve coğrafyacıların neşriyatında tesadüf ettiğimiz tahminler yekdiğerile büyük tezatlar arz etmektedir. Keza Ziraat Vekâleti dahi münferit vilâyetlere ait yalnız tahminî malûmata malik bulunmaktadır; memleket, malûm olduğu vechile henüz tamamen ve kâmil mesaha edilmiş değildir. Bununla beraber geniş vüs'atte ihtiyat

arazinin mevcudiyeti hakkında kimse şüphe ve tereddüt etmemektedir. Balkan yarımadasından vatanlarına avdet eden büyük muhacir kabilelerinin memlekette iskân edilmeleri işi, bunlara kabili zer ve iskân arazi bulmak hususunda hiçbir sıkıntı hissedilmeden, muvaffakiyetle yürütülmektedir. İhtiyat toprakların teşcire ve otlaklığa müsait olan dağlık arazide bilhassa vâsi ve büyük mikyasta bulduklarını zannetmekteyiz. Büyük sulama tesisatı ve barajlar vasıtasile toprağın muhtaç bulunduğu su temin edildiği takdirde, birçok ovalık arazinin sürülmiye başlanması mümkün olur. Anadolu köylüsü sulama işlerindeki büyük maharet ve ehliyeti ile meşhurdur. Fakat asırlardanberi münferit köylerde bu hususta âleme nümune ve örnek olabilecek bir tarzda çalışılmakla beraber, hiç şüphesiz binlerce hektar arazinin sulanabilmeleri için muktazi büyük barajların inşası, münferit köylerin ve küçük kaza ve nahiyelerin kudret ve takatlerinin haricinde kalan işler cümlesindedir. Bugün memlekette ekser nehirlerin suları beyhude ve faydasız bir şekilde denize akmakta yahut bu sular zaman zaman sel ve seylâp şeklinde nehirler civarındaki çalışkan köylülerin ekinlerini mahv ve harap etmektedirler. Devletin kudretli eli baraj işlerini idare ve yürütmeye başladığı takdirde, istikbalde bu nehir sularının uzak ovaları ihya edecek bir şekilde tevzii mümkün olabilir.

Sulanmıya muntazır ihtiyat büyük arazi ve topraklar yanında hâlen zeredilen muntakalar dahilindeki küçükçe arazi parçalarını da unutmamak lâzımdır. Münferit köy hudutları içindeki «hâli arazi» (Unland) nin vüs'ati, Avrupalı müşahitlerin gözlerine çarpmaktadır: Balkan yarımadasında da aynı hale tesadüf edildiği gibi, yollar ekseriya hayret edilecek şekilde haddinden fazla geniş tutulmuşlar, münferit tarlalar arasında fazla açıklıklar bırakılmış ve İstanbul vilâyeti dahilindeki topraklar gibi senevî yağış miktarı yuvarlak hesap 600 mm. olan yani fazla yağmur alan topraklar işletilmemekte bulunmuşlardır. Bu satırların muharriri takriben yirmi kadar vilâyete ait ziraat işlerini bizzat görmek fırsatını bulmuş olup, bu husustaki müşahedelerinin muhtelif neşriyat ile de doğruluğunu anlamıştır. Bizler böylece millî iktisat emrinde zengin ve kıymetli ihtiyat toprakların bulunmalarile hakikaten memnun ve bahtiyar olabiliriz.

Bu umumî vaziyet bir tarafa bırakılacak olursa, Doktor Yusuf Saim'in de haklı olarak işaret ettiği gibi, mahalli toprak sıkıntıları mevcuttur. Topraksız ve toprağa susamış «fakir köylüler» meselesi öyle müşkül ictimai bir meseledir ki Türk köylerinde olduğu gibi, Avrupa, Mısır, Hindistan, Çin ve hattâ Amerikan köylerinde dahi

aynı vaziyeti arzeder. Bu mahalli toprak sıkıntularile muzafferane mücadele etmek, diğer birçokları gibi, öyle bir meseledir ki «iktisat siyaseti» nin şümul sahasına sokulabileceği gibi, «ictimâî siyaset» e ait bir mesele olarak da tavsif edilebilir. Fransa bu meseleyi araziden zadedânı kovup uzaklaştıran 18 inci asırdaki büyük ihtilâli ile ve 19 uncu asırdan itibaren de köylerde dahi çocuk adetlerini sun'î bir şekilde tahdit etmek suretile hal ve tasfiye etmiştir; Rusya 1917 senesindenberi aynı sebeple zirâî ihtilâl yolunu tutmuştur. Fakat her iki metod da Türkiye için sayam arzu ve tavsiye değildir. Diğer bir çok Avrupa memleketlerinin yaptıkları zirâî reformlar, şüphesiz zahmetli ve meşakkatli olmakla beraber, memleket dahilinde sulh ve sükûnu muhafaza ve halka sıhhatli ve neş'eli aile hayatının saadetini bahşetmek bakımlarından daha mükemmel hal çareleridir.

Zirâî reform yapmak için, toprağın gayri müsait olan sureti tevezzüünü değiştirmek maksadile büyük arazinin taksimine ve devletçe istimlâk olunarak topraksız köylüye dağıtılmasına matuf kanunlar çıkartmaktan çekinilecek ve korkulacak bir cihet yoktur. Köyler dahilinde münferit şahıslara ait müteferrik ve muhtelif arazi parçalarının tevhide ve toprağı, bu toprağı işliyecek köylülere yaklaştırmak maksadile yeniden tevzi ve taksim, arazinin sürüm ve ekimini kolaylaştırmak bakımından bilhassa faydalıdır. Üzüm kütüğü, tütün, fındık ağacı vesaire gibi münferit kıymetli nebatların mono-kültürünün tevlit ettiği tehlikeleri, köylüleri sistemli bir şekilde ikaz ve irşat etmekle çeşitli ziraat usulüne geçilerek, tahfif ve tadil etmek mümkündür. İşittiğimize göre, şeker pancarı ziraatinin tatbikatından elde edilen neticeler pek ziyade müsait ve memnuniyet vericidirler; pancar zeredilen mmtakalarda sakin Türk köylüsü münavebe usulünün ve sun'î gübre kullanmanın hâsıl ettiği faydaları süratle anlamış ve kavramıştır. Toprağı entansif bir şekilde işletmek ve poli-kültür usullerine geçmek suretile bilhassa küçük toprak sahibi köylüler dünyanın her tarafında vaziyetlerini ıslah etmişlerdir. Birçok Avrupa memleketlerinde komünler, şehirlerle kasabaları bağlayan ana cadelerinin civarlarını meyva ağaçlarile teşcir etmişlerdir; bu meyva ağaçlarının mültezim ve müstecirleri sureti umumiyede yine küçük çiftçilerdir. Fransada geçimi dar olan küçük rençperler, ekseriya ada-tavşanı yetiştirmek suretile vaziyetlerini kurtarmaya çalışırlar; Almanya da kazlar ve domuzlar geçimleri kıt olan kimselerin besledikleri hayvanlar cümlesindedirler. Avrupanın birçok kısımlarında cüce ziraat işletmeleri sahipleri orman işlerinde işçi olarak çalışırlar; yeni ormanlar vücade getirmek işlerinde kadınlar dahi erkeklerle

birlikte çalışırlar; gerçi Anadolunun her tarafında maalesef mümkün olamamakla beraber, şimalî, garbî ve cenubî Anadoluda pekâlâ kabil olabileceği gibi, bizde de sistemli teşcir ameliyeleri başladığı takdirde, bu sahada da birçok fakir Türk köylülerine varidat membaı temin edilmiş olacaktır. Yolların ve barajların inşası dahi bu münasebetle zikredilmeye değer hususlardandır. Birinci makalemizde de yaptığımız gibi, bu yazımızda da yalnız işaret ve temasla iktifa ederek yüzlerce meselenin teferruatile işğal etmeliğimize imkân yoktur. Bizim yalnız temas ve işaretle iktifa ettiğimiz bu meseleler, ümit ederiz ki yeniden faydalı mubahase ve münakaşaya yol açarlar.

Doktor Yusuf Saim'in misal olarak Karadenizin fındık mmtakası için mevzuubahs ettiği ve bizim bildiğimize göre, memleketin tütün-cülük ve bağcılık muntakalarına da teşmili lâzım gelen müşkül hal ve şartların bertaraf edilmesi fikrimizce, topraksızlık neticesi «fakra düşmüş köylüler» in memleketin diğer mahal ve muntakalarına yapılacak geniş ve plânlı bir şekilde iskânları suretile mümkündür. Sureti umumiyede nüfusu kesif olmıyan bir memleket dahi, nüfus kesafeti fazla olan bazı mmtakaları ihtiva edebilir; köylülerin kolon olarak memleketin nüfus kesafeti az olan mahal ve muntakalarına şevkleri ve oralarda iskân edilmeleri, bunların efradı ailelerinin sefalet ve perişanlığını devam ettirmekten her halde daha evlâdır. Bu kabilden bir «dahilî kolonizasyon» için kâfi miktarda saha ve mekânların mevcut oluşu, Türk iktisadiyatı için, yukarıda da zikredilen, hususî bir saadet ve mazhariyet teşkil eder.

«Fakir köylüler» in bir kısmı sanayileşme hareketlerinin inkişaf ve kemali ile mütenasip olarak, aynen Avrupanın her yerinde olduğu gibi, aleddevam sanayi muntakalarına hicret ederler. Topraksız köylülerin sanayi muntakalarına olan bu daimî ve kat'î muhacretleri iktisadî ve içtimaî bakımlardan şikâyet edilecek bir hal olmadığı gibi, bilâkis tamamilen arzu ve temenniye de lâyıktır. Bu satırların muharriri dahi Avrupada yapılan tecrübeleri nazarı dikkate alarak, cüce toprak işletmesi sahibi rencperlerin entansif ziraat usulü ile işlenen sahalarda mevsimlik işlerde çalışmalarını gerek iktisaden ve gerek içtimaî bakımdan muvafık ve müsait işler cümlesinden olduğu kanaatindedir.

Buna mukabil köylülerin şehirlerde, fabrikalarda ve maden ocaklarında zaman zaman çalışmalarını tamamen başka bakımdan mütalea etmek lâzımdır. Bu kabil hâdiselere başka memleketlerde de tesadüü edilir. Rus fabrikaları uzun zaman böyle köyden muvakkaten gelmiş mevsim işçileriyle çalışagelmışlerdir; geçimleri dar ve kıt olan

İtalyan köylüleri de aynı suretle yol, kanal vesaire gibi işlerde ve fabrikalarda çalışmak üzere ecnebi memleketlere ve Amerikaya kadar gitmişlerdir; bunlar arttırdıkları paraları vatanlarına göndermişler ve bir müddet çalıştıktan sonra tekrar topraklarına avdet etmişlerdir. Söylediğimiz gibi, köyde karşılaşılan fakru zaruret, veya borçların tesviyesi ve vergilerin vakit ve zamanında tesviyesi için hazır paradan mahrumiyet gibi haller ve şartlar, muvakkat dahi olsa köylüleri bu kabıl muhacerete sevk ve icbar edebilir; bununla beraber köylülerin mevsim işçisi veya muvakkat işçi olarak köylerini terk etmeleri halini, arzu ve temenniye değer bir carei hal olarak görmek ve kabul etmek bizce doğru değildir. Şehirlerde veya fabrikalarda çalışan köylü ne doğru dürüst bir köylüdür ve ne de bu işlerde çalışacak muayyen vasıfları haiz bir şehir veya fabrika işçisidir. Böyle bir köylünün arkasında bıraktığı toprağı, yalnız karısı ve çocukları gibi yarım mesai kuvvetleri tarafından işlendiği müddetçe entansif ve rasyonel bir şekilde işletilemez ve bizzat ailenin erkeğı tarafından gösterilecek tam ve dikkatli bir ihtimamın eksikliği her zaman hissedilir. Diğer taraftan fabrika ve şehirde çalışan köylü, işçilerinden muayyen bir seviye ve kalite istiyen ve ince mamulât vücade getirmekle meşgul bir sanayi için asla tatmin edici bir işçi olamaz. Böyle bir köylü, sınaî işlerde çalışmak için zarurî olan tahsil ve terbiyeyi görmediğinden, şehir ve fabrikada kendi teknik bilgi ve malûmatını değil, ancak bedenî kuvvet ve kudretini kullanabilecektir. Böyle bir köylü mütehassis işçi olarak değil ancak vasıfsız ve gayri muallem bir işçi olarak kalmak ve çalışmak mecburiyetindedir. Sınaî hayatın icap ettirdiğı talim ve terbiyeyi görmemiş olan ve üstelik ancak muvakkat bir zaman için sanayide çalışmaya talip bulunan bu kabıl işçilerle, hiçbir sanayi kendisinden beklenen yüksek verim ve kudretle çalışamaz.

Rus fabrikalarının ilk devir ve çağlarından kâfi derecede malûmumuz olan hal ve münasebetleri Türkiye için hiçbir zaman örnek olarak almamalıyız. Bizzat Rusya bu iş sistemini tamamen terketmiştir. Bugün Rus köylerinde hayatı müddetince toprak üzerinde çalışan rençperler ve Rus fabrikalarında kendisini bütün ömrünce fabrikaya hasretmiş işçiler vardır ve ancak bu suretle Rusyada gerek köyler ve gerek şehirler terakkiye mazhar olabilmişlerdir. *Devamlı bir şekilde* çalışmak ve kalmak üzere sanayi ve madencilige sülûk etmiş olan memleket çocuklarının şehirlerde bedenî vasıflarını kaybettikleri ve bu gibilerin evlât ve ahfadının şehirlerde ağır bedenî işlerde çalışmaya ve çalıştırılmaya gayri müsait oldukları hakkındaki zan ve fikir

hatalı olup, zaten böyle bir iddia da bütün eski kapitalist memleketlerde yapılan tecrübelerle istinaden kolaylıkla ret ve cerhedilebilir. Avrupa memleketlerinde en ağır bedeni işlerde çalışanlar, maden kömürü ocakları ile büyük limanlarda çalışan işçilerdir. Bu gibi işlerde çalışan işçiler, Almanyada halen üçüncü ve İngilterede ise dört ve beşinci nesillerini idrak etmişlerdir. Hiç şüphesiz garbî Avrupa memleketlerinde bu işçiler yüksek ücret alırlar, kısa iş müddetleriyle çalıştırılırlar, iyi gıda alırlar ve kâfi ve muntazam bir şekilde istirahat ederler; icteimai siyasete ait mevzuat ve işçilerin kurdukları meslekî birliklerin kendi kendine yardım sahasında gösterdikleri enerjik faahyet neticesi olarak yukarıdaki gibi mükemmel iş şartlarının hâkim oldukları yerlerde, tamamen şehirlenmiş ailelere mensup böyle mevsuf işçiler, köylerden gelmiş acemi ve müptedi işçilerin kendilerini taklitte hiçbir zaman muvaffak olamayacakları kadar yüksek ve vasıflı işler görecektir ehliyet ve kabiliyettedirler. Altmış sene kadar önce Ruhr havzasındaki maden kömürü ocakları için Pomeranya ve Şarkî Prusyadan köylü işçiler celp ve temin edilirdi; bugün Essen ve Gelsenkirchen'de tamamen şehirlenmiş ve san'atların babadan oğula intikal ettiği sabit bir maden işçileri tabaka ve zümresi teşekkül etmiş olduğu için, artık bu usul terkedilmiştir. Şayet şehirlerde ve sanayi sahasında babadan evlada intikal eden bir san'at haline gelmiş işlerde çalışacak şehirlenmiş bir işçi zümresinin teşekkülünü temin edecek esbaba tevessül edilir ve aynı zamanda da akıllıca bir ziraat siyaseti takip ve tatbik etmek suretile, toprak sahibi her köylüye, gerek kendi toprağı üzerinde olsun ve gerek mevsimlerde yabancı toprak üzerinde olsun, yalnız ziraat işleriyle uğraşmak suretile iktisaden mevcudiyetini temin edecek ve onu yükseltecek imkânlar bahsedilecek olursa, böylece Türk iktisadiyatı dahi salim ve ârızasız bir şekilde yürüyüp gider.

2) Ziraat kredisi:

Doktor Yusuf Saim evvelki küçük yazımızda ziraat kredisi meselelerine yalnız kısaca temas ettiğimizden dolayı teessür duymaktadır. Bize gelince, yalnız bu meseleye kısaca temas ettiğimizden dolayı esef etmekle kalmayıp, ayrıca, bize tahsis edilen yerin azlığından dolayı ancak işaret ve temasla iktifa etmek mecburiyetinde kaldığımız daha yirmi kadar mesele için de aynı teessürü duymaktayız. Bunun içindir ki Yusuf Saim'in Ziraat Bankası ile bu bankaya tâbi kooperatifler hakkında, ki bu müesseselere dair Yusuf Saim iki eser de neş-

retmiştir), verdiği izahat ve malûmat, yazımızı tamamladığından dolayı memnunuz. Ziraî krediye dair meseleler, büyük ve tamamen yeni baştan inşa edilmekte olan bir memleketin içtimaî siyasetine ait meseleler hakkında ancak umumî bir fikir veren bir yazı çerçevesinin dahilinde şüphesiz hiçbir zaman noksansız ve eksiksiz olarak tetkik ve mütalea olunamazlar; bu meseleler herhalde daha geniş ölçüde müstakil tetkiklere muhtaçtır. Avrupada ziraat siyaseti bu meselelerle 150 seneden fazla bir zamandanberi meşgul olduğu halde bugüne kadar bütün noktalarda tatmin edici bir hal sureti bulup çıkaramamıştır. Büyük arazi sahibi çiftçilere mahsus kooperatifçi «kredi bankaları» (Landschaften) nın ve küçük köylülere mahsus «Raiffeisen kooperatifleri» (Raiffeisen - Genossenschaften) nin anası olan Almanya gibi bir memleket bile son zamanlarda «Erbhofbauern» [1] lere kredi bulmaktaki müşkülât ve toprağı kiralamak suretile işliyen rençperlere kredi temin ve tedariki gibi işlerde görüldüğü veçhile, bu sahada hâlâ halledilmemiş meseleler karşısındadır. Bu defa da büyük bir yekûn tutan bu meselelerden yalnız kısaca bahsetmiye fırsat bulduğumuzdan dolayı münekkidimizden özür dileriz. Bu münasebetle bir noktanın tashihine müsaraat ederiz: Nasyonal Sosyalist Almanya da «Erbhöfe» lerin vücade getirilmelerinin umumiyetle zannedildiği gibi, bu memlekette büyük ve orta halli köylülerden mürekkep grup için hiçbir ehemmiyeti haiz olmıyan köy mürabahacılığı meselesile alâka ve münasebeti yoktur; «Erbhöfe» ler *siyasî* sebep ve maksatlarla teşkil edilmiş olup, bunlar hakkında daha teferruatlı ve yakın malûmat edinebilmek için romantik ziraatçı Dr. *Darré*'nin eserlerine baş vurmak lâzımdır.

Ve şimdi *Türkiyede bugünkü ziraî kredi teşkilâtı* hakkmda bir kaç kelime söylemekliğimize müsaade olunacağını zannederiz. Bu sahada istikbalde halledilmesi lâzım en mühim meselelerden birinin, bir devlet müessesesi olan Ziraat Bankası tarafından tesis ve idare edilen ziraî kredi kooperatiflerinin tedricen Alman, Fransız ve İskandinav köylü kooperatifleri nev'inden hakikî kooperatifler haline kalb

[1] «Erbhof» Nasyonal Sosyalist Almanya ya mahsus bir müessese olup, bunun bir kelime ile türkçeye tercümesine imkân olmadığından buradâ tafsiline lüzum görülmüştür. Şöyle ki: «Erbhoflar» Alman hukukuna nazaran bir nevi çiftlik gibidir; bu çiftlikler gayri kabili tecezzi ve inkısamdırlar, ve babadan oğula irsî bir şekilde intikal ederler. Bu çiftliğin sahibi olan köylü, bunun üzerinde gayri mahdut tasarruf ve temellük hakkına sahip değildir. Fakat yalnız bu çiftliği idare ve menafimden istifade eder.

ve ircaı meselesi olduğu fikrindeyiz. Her iki Türk kooperatif kanunu da bizim kadar bilen Doktor Yusuf Saim, bu satırlarla kastedtiğimiz manayı Avrupadaki okuyucularımızdan daha iyi anlayacak vaziyet ve mevkedir. Bizim ziraî kooperatiflerimiz henüz kendi mevcudiyetlerini ziraatle uğraşan halkın inisiyatifine borçlu olmayıp, daha ziyade yukarıdan aşağıya doğru yapılmış tesisler mahiyetindedirler ve bu müesseseler, Ziraat Bankasının mahirane ve muktedirane yardım ve idaresi olmadan, henüz işlerini yürütebilecek ve faaliyette bulunabilecek vaziyette de değildirler. Türkiyede ziraatle uğraşan halkın içinde bulunduğu bu hal ve vaziyetler karşısında Ziraat Bankasının ve mevzuatın tuttuğu bu yolun, yegâne doğru yol olduğunu kabul etmekle beraber, herhalde istikbal için de takibinde ısrar ve devam edilmesi lâzım gelen bir tarik olmadığını da söyleyebiliriz. Kanaatimizce bu hususta kat'i ve nihai çareî hal ancak köylülerin zatî teşebbüsleriyle kendi köylerinde kooperatif kurmaları ve bu müesseseleri bizzat ve haricî müdahalesi olmaksızın müstakillen sevk ve idare etmeleridir; bunun için Fransa ve Almanyada papaslar, Romanya vesair memleketlerdeki ilk mektep hocaları gibi münevver ve halkçı kimselerin de yardım ve himmetleriyle ancak böyle bir hal çaresine tedricen yaklaşmış oluruz. Şayet maarif siyasetimiz köy ve kasabalarda okuyup yazma bihnien hiçbir vatandaş bırakmaz ve bu suretle her köyde okuyup yazmaya muktedir ve hesap ve kitabı kuvvetli köylüler kendi kooperatiflerinde hertürlü işi yapacak vaziyet ve mevkie geçmiş bulunurlarsa yukarıda zikrettiğimiz idealin tahakkuk ettiğini müşahade ile bahıyan olabiliriz. Bu husustaki tavsiyelerimizi daha ileri götürmek lâzım gelirse diyebiliriz ki, halen mutat olduğu veçhile aynı köyde bir ziraî kredi ve bir de ziraî satış kooperatifi tesisi gibi muhtelif neviden kooperatifler kurmak usulüne nihayet vererek, bugünkü ziraî kredi kooperatiflerini, idare masraflarını büyük mikyasta azaltmak maksadile, köyün mubayaa, satış ve kredi işleri için müşterek bir kooperatif haline getirmek lâzımdır. Hakikî ve kendisini bizzat idare edebilecek kabiliyette müşterek köy kooperatifleri (universale Dorfgenossenschaften), bilâhare hususî mubayaa ve satış müesseseleri ve hususî mmtaka bankaları kurup inkişaf ettirebilecek olan kuvvetli ve sağlam mmtaka kooperatif birlikleri de teşkiline muvaffak olurlar. Bu vaziyet hâsıl olduktan sonra Ziraat Bankası, ziraî kooperatiflerin ana bankası mahiyetini alır. Bununla beraber pekâlâ takdir ederiz ki bugün için yukarıdaki vaziyet «istikbale ait bir terane» olmak mahiyetini geçemez; kooperatifçilik sahasında mütehasıs kimseler olmak itibarile bizler, Türkiyede ziraî

kredi meselesini ele almak istiyorsak, bu sahadaki müstakbel mesainin umumî veçhe ve istikametlerini tetkik ve müzakere ve nihayet bir karara bağlamanın bilhassa müstacel ve lüzumlu olduğuna kanaat getirmeliğimiz lâzımdır. Rumanya ve Bulgaristandaki ziraî kooperatiflerin elde ettikleri büyük ve süratli terakkiler, kooperatifçi cereyan ve hareketlerin istikbalde Türk köylüleri arasında da başlayıp inkişaf etmesinin mümkün ve mukadder olduğu hususunda bize ümit ve itimat verecek mahiyettedir. Bu vaziyet tahakkuk ettikten sonra Türk Ziraat Bankası devlete ait bir «kooperatifler ana kasası» olarak büyük ve mes'ut bir rol oynamakta devam edecektir; köylerde kuvvetli ve müstakil kooperatiflerin kurulmalarını müteakıp, bu teşekküllerin verecekleri kredi mecmuu, bugünkü umumî kredi hacmini gölgede bırakacak derecede vüs'at ve şümül kesbedecektir. Doktor Yusuf Saim bu sahada bilfiil çalışan bir mütehassis sıfatile Türkiyedeki bu kooperatifçilik hareketlerini diğer meslekdaşlarıyla birlikte idare, tedvir ve kontrol edeceğinden dolayı gıpta edilecek bir vaziyet ve mevkidedir. Kooperatifçilik sahasında yirmi sene bilfiil çalışmış insan sıfatile elde ettiğimiz tecrübelerden memleketimiz kooperatifçiliğini de faydalandırmak mümkündür.

3) Sütçülük.

Hiç şüphesiz sütçülük mevzuu eski ve dar manasile «içtimaî siyaset» çerçevesi içine ithal edilemez; bununla beraber Alman «İçtimaî Siyaset Cemiyeti» gibi kıymeti ilmiyesi itibarile bu kadar tanınmış bir teşekkül bile ilmî neşriyat serilerinde sütçülük meselesini mufassal bir şekilde tetkik ve mütalea ettiği için, bu suretle «iktisat siyaseti» ne ait bir sahanın başka bir nam altında tetkik ve mütaleası bizim için dahi bir hata teşkil etmez. «İçtimaî Siyaset Cemiyeti» nin sütçülüğe ait tetkiklerinde azimet noktasını teşkil eden mesele, malûm olduğu üzere, şehir halkına süt temin ve tedariki meselesi idi. Buna mukabil bizim azimet noktamız *Türk köylüsüne para temini meselesidir.* Hiç şüphesiz köylülere naktî varidat temini için sair menabiin de aranılıp meydana çıkarılması mümkündür; fakat süt, köylülere için naktî varidat membaı olmak bakımından bilhassa sağlam ve bereketli bir membadır. Sütçülük mevzuu çok büyüktür. Hayvan yetiştirme meseleleri, yem meseleleri, nakliyat meseleleri v.s. gibi birtakım meselelerin müzakere ve tetkik edilmeleri lâzımdır. İktisatçının, hayvan yetiştirme meseleleri üzerinde konuşmayı pratik ziraatçilerle hayvan yetiştirme üzerinde tetkik ve araştırmalar yapan kimselere

birakması daha âkılâne bir hareket olur. Orta Avrupaya mahsus çayırılığın memlekette mutad olmaması, yem meselelerinde Türkiyenin bir hususiyetini teşkil eder; buna mukabil Orta Avrupa köylüsünün kuvvetli ve besleyici bir yem olmak itibarile yabancı memleketlerden satmalımıya mecbur olduğu mısır, memleketimizde zeredilir. Hayvanları besleme nev'ine göre, bu hayvanlardan elde edilen süt miktarı da çok değişir; İstanbulun süt ihtiyacını temin eden süthanelerin bazılarında hayvan başına gündé üç ve diğerlerinde ise hayvan başına gündé on beş litre süt elde edildiğini işitmekteyiz! Hayvan yemi olarak kullanılan nebatlar ziraatinin ıslah edilmesi, besleyici ve kuvvetli yemlerin kullanılması, ahırların rasyonel bir tarzda inşası ve hayvanların kışı geçirecekleri ahırlara edilecek dikkat ve itina neticesinde, Türkiyede ineklerden alman vasatî süt miktarının çok mühim miktarda arttırılmasının mümkün olacağını her çiftçi tasdik ve teyit eder. Anadolu ineklerinin beherinden senede vasati olarak elde edilen süt miktarı, bugün 300-500 litre arasında tahmin edilmektedir; bu miktar, Orta Avrupa memleketlerinde inek başına elde edilen süt miktarının takriben beşte biri - sekizde biri kadardır.

Fakat esaslı bir şekilde arttırılacak olan istihsal miktarını aynı zamanda iktisaden tatmin edici fiatlerle sürmek mümkün müdür? Sürüm mesafesinin (Absatzradius), demiryollarının inşası ve otomobil nakliyatının inkişafı ile mütenasip olarak genişleyip artacağı âşikâr bir hakikattir. Fakat Türk şehirlerinde süt istihlâkının arttırılması kabil midir? Bu hususta Doktor Yusuf Saim'in fikrine iştirak edemeyeceğiz: Süt, bir «lüks içki» olmayıp, bilâkis halkın en mühim tagaddi vasıtalarından biridir! Lüks içkiler bira, şarap ve kısa bir müddet evvel sarfiyatının arttığı hakkında Türkiye Büyük Millet Meclisinde şikâyet ve endişeleri mucip olan rakı gibi alkollü içkilerdir; halka mahsus talim ve terbiyenin en mühim vazife ve gayesi, süt istihlâkının arttırılması suretile, bu zevk verici zehirlerin ortadan kaldırılmasıdır. Bu alkollü ve zehirli içkilerin bugün dahi endişeyi mucip olacak derecede büyük bir rol oynadıkları Almanyada, insan başına inek sütü istihlâkının senevî 110 kilograma kadar tezyidine muvaffak olunmuştur; ayrıca yine aynı memlekette insan başına senede takriben 5½ kilogram peynir ve 9 kilogram da tereyağı istihlâk olunur. İstihlâk miktarlarına ait yukarıdaki neticeler, bu memlekette modern sütçülüğün henüz yetmiş senelik mazisi bulunmasına ve süt kontrol mahalleri, süt satış mahalleri ve süt istihlâki propagandası gibi şehirlere ait teşkilâtın çok yeni olmalarına rağmen istihsal edilmişlerdir. Almanyada bir inekten senede elde edilen vasatî süt mik-

tarı, 2500 kilografa baliğ olmaktadır. Bu miktarın %65 i süthanelere sevk edilir, yani dolayısıyla şehirler halkının ihtiyaç ve istihlâkine yarar; mütebakisinden de %13 ü köy evlerinde peynir ve tereyağı imal olunarak yine aynı suretle bu maddelerin de büyük bir kısmı şehirli müstehliklere arz olunur: Alman şehirlerinde yaşayan insanların süt ve mamulâtını istihlâk hususundaki fizikî hassa ve kabiliyetleri herhalde Türk şehirliyelerinden fazla olmasa gerektir; şu hale nazaran şehirliyelerin bu hususta tenvir ve terbiye edilmeleri suretile Avrupa memleketlerinde olduğu gibi bizde de süt istihlâkının arttırılması kabildir.

Ticaret Vekâletine bağlı Konjonktür Müdürlüğünün «Konjonktür» isimli mecmuasında (1940, sayı 12, s. 15) neşrettiği bazı rakamlara burada da yer vermek, faydadan hâli değildir. Bu rakamlara nazaran bir işçi ailesinde yetişmiş her şahıs başına bir sene zarfında istihlâk edilen süt (yoğurt dahil) miktarı şudur:

İsviçrede	senevi	264,4 kilogram
İsveçte	"	258,3 "
Arjantinde	"	249,4 "
Çekoslovakya'da	"	154,5 "
Belçikada	"	145,1 "
Macaristanda	"	114,2 "
Almanyada	"	111,4 "
Danimarkada	"	110,7 "
Polonyada	"	85,1 "
Bulgaristanda	"	30,7 "
İstanbulda	"	21,3 "

Bu rakamlara nazaran, Türk şehirlerinde süt istihlâkını tezyide müteallik imkânlar, *şayanı hayret derecede büyüktür* ve süt istihlâkının arttırılması umumî sıhhat üzerinde zamanla çok müspet neticeler verecektir. Sütün cüz'î bir şekilde istihlâk edilmesile çocuk ve fiyatı arasındaki yakın alâka ve münasebetler herkesin malûmudur. Von Flüge 1937 senesinde yazdığı «Türk iktisadiyatına dair malzemeler» (Materialien zur Türkischen Volkswirtschaft) namındaki eserinde bu hususta şöyle demektedir (cilt IV, s. 42.):

«Senenin en büyük bir kısmında sütün, bir dereceye kadar kâfi gelecek miktarda bile temin ve tedarik edilebilmesi mümkün ve mü-

emmen değildir. Bu hal, nüfus hareketlerinin inkişafı bakımından kat'î ve hayatî bir ehemmiyeti haizdir. Türk anaları çocuklarını sureti umumiyede iki yaşlarına kadar, yani fevkalâde uzun sayılabilecek bir müddet emzirirler. Bu vaziyet memedeki çocukların hakikî vefiyat nisbetinin, umumî zan ve kanaatin hilâfına olarak, yüksek olmamasını tevhit eder. Bununla beraber emzirme müddetinin uzun oluşu, doğum kesretine muayyen bir dereceye kadar mâni olur. Çocuk memeden kesilir kesilmez, çocuğu besliyecek olan sütün kâfi ve muntazam bir şekilde tedarik edilmesi hususunda da sıkıntı başlar. Bundan dolayı iki yaşını doldurmuş bulunan çocuklardaki vefiyat nisbeti korkunç derecede yüksektir. Türkiye nüfusunun tezyidi, tabiidir ki vefiyat ile fakat bilhassa çocuk vefiyatı ile muzafferane mücadeleye bağlı bir keyfiyettir... Bunun içindir ki çocuklara muntazam sütün teminini emniyet altına almak meselesi, Türkiyenin en hararetli, fakat halledilmesi de o nisbette güç olan mevzu ve meselelerinden biridir.»

Şu halde nüfus ve umumî sıhhat siyasetleri memleketimizde modern sütçülüğün vücade getirilmesini istemektedirler; aynı şekilde Türk köylülerinin alâka ve menfaatleri de, yukarıda işaret ettiğimiz gibi, tamamen aynı istikamete müteveccihdirler. Bu meyanda koyun ve keçi sütü ilk vehlede bahis mevzuu oluyabilir; bu hayvanların ırza devrelerinin kısa oluşu, mukannen miktardaki sütün devamlı olarak büyükçe piyasalara sevkini gayri mümkün kılmaktadır. Bu hususta üzerinde durulabilecek memba, daha ziyade inek ve manda sütüdür. İstihsalın tezyidi, nakil vasıtalarının ıslah ve ikmalî ve şehirli müstehliklerin tenvir ve terbiyeleri gibi işlerin bu sahada birlikte ve aynı zamanda yapılması lâzımdır.

Hiç şüphesiz Türkiye gibi geniş ve vâsi bir saha dahilinde süt istihsal eden her muntaka, istihsal ettiği sütü herhangi bir süt piyasasına sevk ve teslim edemez. Meselâ Karsta istihsal edilen süt, hiç bir zaman İstanbul piyasasına vâsil olamaz. Bununla beraber Kars şehrinin sürüm mesafesi ve İstanbul şehrinin sütü tedarik ettiği sahanın mesafesi (Versorgungsradius), taze sütü nakledecek süratli vasıtaların vücade getirilmeleriyle mühim miktarda arttırılabilir. Bu meyanda şu noktayı da tebarüz ettirelim ki, vâsi mikyasta süt istihsalâtının büyük şehirlerin civarlarında vukubulmasında hiç bir zaman zaruret ve ihtiyaç yoktur; iklim ve ziraî işletmelerin idaresinde hâkim olması lâzım gelen rasyonellik prensipi, süt istihsalâtının yapılacağı mevkin tayininde nihai rolü oynayan âmillerdir. Meselâ Almanya'da Ren nehri kenarındaki büyük süt istihlak merkezlerinin

çok yakınlarında, Koblenz, Trier, Wiesbaden ve Unterfranken gibi sütçülük sahasında geri kalmış mmtaka ve vilâyetler vardır. Buna mukabil Königsberg ve Gumbinnen (Şarkî Prusya) gibi sütçülük bakımından çok terakki etmiş bazı mntakalar, en büyük Alman süt istihlâk merkezlerine son derece uzaktırlar. Almanyada büyük şehir- lere çok yakın olan yerlerde vukubulan süt istihsalâtı, sütün uzakça mmtakalardan bu şehirlere getirilmesinden kat'iyen müteessir ve mutazarrır olmamaktadır; çünkü büyük şehirler civarındaki bu iş- letmeler ekseriyetle, hıfzıssihha bakımından kontrol edilmiş sütha- nelerden bilhassa yüksek evsafı haiz *memedeki çocuklara* mahsus süt sevkıyatı ile ihtisas kesbetmişlerdir. Gaıpteki nümuneye tevfiikan bizim komünlerimizde sütü gerek hıfzıssihha ve gerek evsaf bakımın- dan kontrol edecek müesseseler vücade getirdikten sonra, yukarıda zikredilen vaziyetin büyük Türk şehirleri civarında da hâsil olması mümkün olur. Schleswig-Holstein'deki çiftliklerde ve süthanelerde imal edilen tereyağı yüzlerce kilometre uzaklara kadar sevk edilir; Danimarkada yapılan tereyağı 1940 senesine kadar İngiltereye vâsi mikyasta ihraç edilirdi. Yüksek kalitede halis ve saf peynir, ekseriya istihlâk mntakalarma uzak olan yerlerde imal edilir; İsviçre, Hol- landa ve Almanyanın Tilsit şehrinde ihraç metaı olarak imal edilen peynirler bu hususta misal kabilinden zikredilmeye değerler. Fakat bu yüksek kaliteli peynirlerin imali, her yerde olmıyan bilhassa iyi çayır ve mer'alarm mevcudiyetlerine vabestedir. Buna mukabil süt istihsalâtını, köylünün ananeye istinat eden iktisat usulünden makulâta müstenit iktisat sistemine geçtiği her yerde tezyit etmek mümkündür. Avrupanın her tarafında ziraat mektepleri, ziraâi mecmua ve kooperatifler bu sahada terbiyevî bir rol oynamışlardır; köylerde umumî maarifin sistemli bir şekilde yükseltilmesi suretile bu mües- seseler Türkiyede dahi büyük işler görebilirler.

Doktor *Yusuf Saim* fındık, tütün, incir, üzüm vesairé gibi nebat- ların mono-kültürü ile uğraşılan ve ekseriyetle iklim bakımından iyi olan mmtakalarda, Türk köylülerinin, fena mahsul elde edildiği ve cihan piyasası fiatlerinin düşük olduğu yıllarda nekadar fazla mü- teessir ve mutazarrır olduklarına büyük bir isabetle işaret etmekte- dir. Bilhassa mono-kültür yapılan böyle mmtakalarda bu tek taraflı ziraati itmam edici mahiyette olan sütçülük işlerinin temin edeceği istifade aşıkârdır. Zira süt fiatleri konjonktür temevvüçlerine tâbi olmadığı gibi ziraâi mahsullerin köylüye cüz'î verim temin ettiği ve ancak istihsal masraflarını kapamıya kâfi geldiği böyle senelerde, sütçülük köylülere haftalık muntazam ve mukannen naktî rant temin

eder. Sütçülük işlerinden muntazam varidata malik olan köylü, ancak pek nadir hallerde mahsulünü tarlada iken satmak ve tacirlerin fiata veya mürabahacıların faize müteallık koydukları bütün ağır şartları kabul etmek mecburiyetinde kalır. Buna göre sütçülüğün iktisat siyaseti bakımından tetkik ve mütaleası, bu mevzuu içtimaî iktisadın tetkik edeceği bir mesele haline kalbeder; Yalnız iktisadî zenginlik ve saadeti değil bunun haricinde Türk köylülerinin içtimaî mevkilerinin yükseltilmesi dahi sütçülük işlerine istinat eder.

4) Küçük sanayi erbabı:

Doktor *Orhan Tuna* tarafından *küçük sanayiye* dair hazırlanan *anket* neticelerinin bu sene zarfında neşrini beklediğimiz için, bu meseleler hakkındaki mütaleamızı bugün pek kısa kesebiliriz. Elde edilen bu değerli ve kıymetli neticelerden yalnız birini ele alacağım ki o da şudur: İstanbul Sanayi Mektebi mezunları küçük sanayi sülûk etmiyerek bilâkis, iktisaden kendilerine daha fazla menfaat temin eden fabrikalarda iş arayıp bulmaktadırlar. Kredi temin ve tedariği meselesi hakkında Doktor *Orhan Tuna* çok hüznü ve elem verici hal ve vak'alar tesbit etmiştir; küçük sanayi erbabının kendilerine ham madde satan tacirlere karşı borçlanmaları müteammim bir halde olup, kredi kooperatiflerinden de henüz hiçbir eser yoktur. Kooperatifçiliğin keramet ve faydası birçok küçük sanayi erbabınca henüz tamamen meçhuldür; mubayaa ve satış işleriyle uğraşan küçük ayak-kabıcılar Kooperatifi, İstanbulda kunduracılıkla meşgul esnafın maalesef çok küçük bir kısmını sinesinde tophıyabilmiştir. Bu kooperatife ait senelik bilânçoları bizzat tetkik ettiğimiz gibi Fakültede tedris edilen kooperatifçilik derslerinde talebe ile de birlikte mütalea ettik; bu müessese iktisaden sağlam kooperatifçi küçük bir müessese olup; bu sahada ilk defa yapılmış bir tecrübe olmak itibarile de samimiyetle selâmlanmaya lâyıktır. Bununla beraber mezkûr müessese, İstanbuldaki kunduracılık küçük sanayiinin bugün içinde bulunduğu vaziyete esaslı bir tesir yapamadığı gibi, maalesef İstanbul küçük sanayiine örnek olacak müessir bir rol de oynıyamamıştır. Keza dokumacılık kooperatifleri tesisi için Anadolu'da yapılan tecrübeler hakkında da haber ve malûmatımız vardır; şayet bu kooperatifler ortaklara satılmak üzere yalnız iplik mubayaasile uğraşmıyarak aynı zamanda ortakların vücude getirdikleri mamullerin satılmasını da temin edecek bir satış kooperatifi mahiyetini iktisap ederlerse, ehemmiyet kazanırlar. Fakat uzak istikbal mevzubahs olduğu takdirde

bugün küçük sanayi halinde organize edilmiş bulunan dokumacılığın istikbali çok karanlıktır. Almanyada dokumacı esnafı tarafından birçok defalar tesis edilen kooperatifler, bu memlekette fabrika dokumacılığının zaferini ilânihaye tevkife muvaffak olamamışlardır; ağılebi ihtimal memleketimizde de aynı şeye şahit olacağız. Dokuma fabrikalarımızın umumiyetle askerî ihtiyaçları karşılamak için çalıştıkları şu günlerde, dokumacı esnafının vaziyeti salâh bulmuştur. Fakat bu hal maalesef muvakkat ve geçici bir harp konjonktürünün tevlit ettiği vaziyetten başka bir şey değildir. Avrupada yapılan tecrübelerle nazaran, ekmekçilik, kasaplık, marangozluk, demircilik, tenekecilik, tesisat işleriyle uğraşan küçük sanayi, mücellitlik, kuyumculuk vesaire gibi zanaatler istikbali parlak olan küçük sanayi şubelerindendirler. Çıraklık işlerinin sistemli bir şekilde tanzimi, ustalık imtihanlarının yapılmaya başlanması ve küçük sanayide iş ve işçi bulmaya matuf teşkilâtın ihdası gibi işlerin itmam ve ikmali memleketin bütün küçük sanayi mensuplarına çok büyük fayda ve menfaatler temin edecektir. Pek muhtemeldir ki nesredilecek bir küçük san'atler kanununun yardımile mecburî esnaf teşkilâtının ihdas edilmesinden içtinap edilemeyecektir. Fakat burada Doktor *Orhan Tuna* tarafından yapılan anketin neticelerini daha fazla tecavüz etmek istemeyiz.

5) Memurlar:

Doktor *Yusuf Saim* bizim içtimaî siyasete ait geçende yazdığımız satırlarda, memurların ahlâkıyatını alâkadar eden meselelerden de bahsetmekliğimize taaccüp etmektedir. Şureti-umumiyede ahlâk içtimaî siyasete ait meseleler çerçevesi içine girer/mi? Şayet bu suale müspet cevap verilecek olursa, bu takdirde ahlâk memurlar için ayrı ve diğer bütün sınıflar için ayrı olarak mı mütalea ve tetkik edilmelidir? Bu meseleler Avrupa memleketlerine ait neşriyatta defaatla mevzubahs edilmişlerdir. Bizim fikir ve kanaatimize göre birinci suale mutlak surette müspet cevap verilmek icap eder. Ahlâk meseleleri, meselâ iş ve ticaret hukuklarında çok büyük bir rol oynadıkları gibi yine aynı meseleler iş akdine, umumî mukaveleye, icar ve satış mukavelesine ait hukukta, koalisyon hakkının istimalinde, ücret ve fiat mücadelelerinde de hararetle münakaşa ve mubahaseyi istilzam etmişlerdir. İş akitleri, ahlâkî sebeplerden dolayı ihbar müddetlerine riayet etmiye lüzum kalmadan derhal feshedilebilirler; diğer mukavele ve akitler «âdap ve ahlâk kaideleri» ne muhalif oldukları tak-

dirde keenlemyekün addedilirler. Meslekî teşekküllerle kartel ve kooperatifler gibi iktisadî teşekküllerde vazedilecek mecburiyetin hududu ne olmalıdır? Kanunlar meslekî cemiyetlere müsaade ettikten sonra, bir işçinin veya müstahdemin, yahut bir memurun böyle bir meslekî cemiyete girmesini yasak etmek gayri ahlâkî midir? Boykot, teslimden imtina, sürümden imtina, grev, lokavt gibi vasıtalar, iktisadî mücadelelerde kullanılan «gayri ahlâkî» vasıtalar mıdır? Kanun hangi dereceye kadar ştand morali (muayyen tabakaya mahsus ahlâk = Standesmoral), sınıf morali gibi hususî ahlâkî gruplar kabul edebilir? Bütün bu münakaşaların yeri hiç şüphesiz içtimaî siyaset ve iktisat siyasetidir.

Memurlar sınıfına mahsus ahlâkî meselelerin hususî ehemmiyet ve mevkiine dair olan ikinci suale de, fikrimizce müspet cevap vermek lâzımdır. Memurların umumî içtimaî heyet için gördükleri işler ve ifa ettikleri hizmetler, diğer sınıfların cemiyet içinde deruhte ettikleri vazifelere nazaran tamamen başka nevi ve mahiyettedirler. Köylü, zanaatkâr, fabrika müteşebbisi, müstahdem, işçi ve tacir, emtia ve iş piyasalarında mütemevviç ve mütehavvil kâr ihtimallerile kâr ve temettü teminine matuf olan işlerle uğraşırlar. Buna mukabil memurlar, temettü ve kâra müstenit iktisadî hayatın haricinde oldukları gibi bunlar için kâr ihtimali de bahis mevzuu değildir; memurlar ancak gördükleri işler ve yaptıkları hizmetler mukabilinde umum, yani devlet tarafından tanzim edilen sabit bir bareme göre muayyen olan mâaşlarını alırlar. /Uyusuk ve miskin bir köylü, kötü iş yapan bir zanaatkâr, işinin ehli olmıyan bir müteşebbis veya işçi kurtarılamıyarak iktisaden çöküp giderler; buna mukabil gördüğü işler pek tatmin edici mahiyette olmasa dahi memurun ekmeği münimendir ve kendi mevki ve memuriyeti üzerinde hak talebine salâhiyettardır; ihtiyarlık hallerinde de memurun istikbali devlet tarafından temin edilmiştir. Bunun neticesi olarak memurlarda hâkim olan endişe, hergün yeni himmetlerle ekmeğini çıkarmak düşüncesi olmayıp, bilâkis bunların işe sarılmalarını ve kendilerini iş vermelerini temin eden ve bu gayreti daima yüksek seviyede bulunduran, vazife ve mes'uliyet şuuruna sahip şahsiyette hâkim olan ahlâk endişesidir. Ayrıca cemiyetin memurlardan talep ettiği şeyler, temettü teminine matuf işlerle uğraşan diğer sınıflar mensuplarından istediği şeylerden tamamen farklıdır. Köylü, işçi, zanaatkâr, tacir, fabrika müteşebbisi maddî mallar vücude getirirler veya bu maddeleri piyasalara arz ve sevkederler; buna mukabil memur idare adamı veya adliyeci olarak hukukî nizamı tatbikle ve avakta tutmakta veya

hoca sıfatı ile gençliği bunların müstakbel içtimaî vazife ve mes'uliyetlerine göre talim ve terbiye etmekle mükelleftir; kısaca memur ahlâkî vecibe ve mükellefiyetler muvacehesinde olup, maddî mallar temin ve tedarik ile tavsif edilmiş değildir. Bunun içindir ki memurlukta şahsiyetin ahlâkî evsafı, tütün ve hububat ziraatında, iplik ve elbise imalâtında, odun ve kömür ticaretinde olduğundan çok daha farklı rol oynar. Temettü esasına müstenit işler gören bir kimse, mallarının evsafına ve mesleğindeki kudret ve kabiliyetine göre yükselir veya sukut eder; fakat memur ancak ahlâkî meziyet ve hasletlerinden dolayı yükselir veya sukut eder. Bundan dolayı modern devletin vücade getirildiği «münevver mutlakîyet» (Despotisme éclairé, aufgeklärter Absolutismus) çağlarından beri bütün siyasî cemiyetler, memurların hususî ahlâkî vasıfları bakımından tekemmül ve terbiyelerine ve haysiyet ve şeref duygusunun uyandırılmasına en büyük dikkat ve itina göstermişlerdir. Muhtelif memurlar arasında gerek tahsil ve terbiye ve gerek iş görme kabiliyeti bakımından pek mühim farklar vardır, fakat aynı ahlâkî ve vicdanî mülâhazalar her işde, mahkeme reisi ile mahkeme mübaşirini, nazır ile küçük kâtipi, üniversite rektörü ile üniversitenin mütevazır odacısını takyit eder ve bunların aralarında bir birlik ve vahdet temin eder. Memurların sahip oldukları en büyük kıymet, maddî mallar olmayıp, memuriyet haysiyet ve şerefi gibi gayrî maddî kıymetlerdir. Memurlara dair olan neşriyat ile muhtelif memur organizasyonlarının kitap ve mecmuaları dahi bu esas fikre daima sadık kalmaktadırlar; bu neşriyat, iktisadî alâka ve menfaatin ön plânda kaldığı ve kalmak mecburiyetinde olduğu, diğer bütün meslekî gruplar hakkındaki neşriyattan kendini bu suretle tefrik ve temyiz eder.

Memurların ilk tahsil ve terbiyeleri ile meslekî tahsil ve tekâmülleri gibi meseleler, ikinci plânda gelen meseleler cümlesindedirler. Hiç şüphesiz memurların çalışma ve iş görme zevk, arzu ve neş'eleri üzerinde mühim tesirleri olmasına rağmen kanunların haklarında söz sahibi oldukları maaş meseleleri ancak üçüncü plânda gelir. Maaş meselesinin ön plâna alındığı yerlerde ki bu hali bir zamanlar *Alfred Weber* «Barem derecelerini elde etmek için yapılan mücadele» (Gehaltsklassenkampf) şeklinde tavsif etmişti, siyasî ve içtimaî bir marazın hakikî araz ve alâmetleri tezahür eder; buna mukabil memurluk haysiyet ve şerefinin tarsin, muhafaza ve bekasının ön plânda tutulduğu yerlerde, sıhhatli ve sağlam bir devlete şahit olduğumuz gibi, cemiyet de umumî inkişaf için sağlam mesnetlere malik bulunur. Bunun içindir ki her modern devlet ilk plân-

da, kendi memurlarının haiz olduğu ahlâkî fazilet ve meziyetlere göre takdir edilir veya edilmez.

6) Müteşebbis, müstahdem ve işçi:

Ancak müteşebbis, müstahdem ve işçilere dair meselelerdedir ki, münakaşamız elli sene evvel Avrupada umumen «ıctimaî siyaset» olarak tavsif edilmeye çalışılan ve bugün dahi kapitalist memleketlerde ıctimaî siyasete ait mübahase ve müzakerelerin sıklet merkezini teşkil eden, böyle bir sahaya dahil olmaktadır. Geçen yazımızda olduğu gibi, bu yazımızda da müteşebbis, müstahdem ve işçilere dair mütalealarımızı tahdit etmek mecburiyetindeyiz; talebemiz için yazmakta olduğumuz ilmî bir kitapta, bu bapta daha fazla konuşabilecek vaziyette olacağımızı ümit ederiz. Türkiye bu sahada halen hem fakir ve hem de zengindir. Fakirdir, çünkü henüz Türkiye, miktarları mahdut cüretkâr ve yaratıcı müteşebbislere maliktir, müstahdem ve işçi sınıfları henüz yeni yeni teşekkül etmektedir ve nihayet bu sınıflara mahsus faal, kendi kendine yardım teşkilâtı da henüz yoktur. Fakat Türkiye bu sahada aynı zamanda zengindir, çünkü memleketimiz bu sınıflar arasındaki husumet ve mücadeleden varestedir ve diğer memleketlerde olduğu gibi, işçiler arasında kütlvî sefalet sarî bir hal almadan önce, ıctimaî siyasete ait mevzuatın ihdasına başlanmış bulunmaktadır. Türkiyede işçilerin aldıkları reel ücretlerin miktarı, Avrupanın eski kapitalist memleketleriyle mukayese edilecek olursa, bugün için düşüktür; hiç şüphesiz bu hal, bir çok işçilerin noksan olan talim ve terbiyelerile yakından alâkadar ve münasebettardır; zamanla ilk mekteplerin sayıları arttıkça bu iş de düzelecektir. Eski kapitalist memleketlerde sureti umumiyede yüksek olan reel ücretlere mukabil, muayyen zamanlarda tekerrür eden konjonktürel işsizliğin tevlit ettiği kütlvî sefalet hükümferma olagelmıştır. Aynı suretle bu hal de bizim için şimdiye kadar bahis mevzuu olmamıştır. Hâlen devam etmekte olan harbin hitamını müteakıp ilk akislerine şahit olacağımız müstakbel cihan depresyonları, genç sanayimizi harp öncesi depresyonlarından ağılebi ihtimal daha fazla mutazarrır edecektir. Bu gibi müstakbel vaziyetler için Anadolu'da yapılacak *âmmе işlerinin* kesreti ve bu halin memleketimiz için büyük bir saadet olduğu noktası üzerinde ısrar etmekteyiz; bu mes'ut vaziyet daha uzun zaman devam edip gidecektir. Otomobil nakliyatının artan ehemmiyeti karşısında Anadolu demiryolları şebekesinin Belçika, Garbî Almanya, Saksonya, İngiltere ve Şimalî Amerika Müttehit

Devletleri şark mıntakası demiryolları şebekeleri kadar kesif ve sık olabileceği hiçbir vakit beklenemez; şayet Rumanya ve Yugoslavyayı bu hususta bir mukayese yapmak için esas olarak ele alırsak, halen mevcut şebekenin asgarî olarak dört misline iblâğ edileceğini hesaba katmak lâzımdır; bu demiryollarının büyük bir kısmı, umumiyetle iktisadî depresyon devrelerinde inşa edilebilcektir. Bu meyanda yol inşaatının istikbalde yapılacak muazzam işlerin büyük bir kısmını teşkil edeceği hususunda Doktor *Yusuf Saim* de aynı fikirdedir. Yapılacak bu ihtiyat işler, Garbî Avrupa memleketlerindeki tecrübelere nazaran, daha uzun seneler için mevcuttur. Almanyada şose inşaatı faaliyeti, bugüne kadar bitip tükenmeksizin, hemen hemen 150 seneden fazla bir müddet devam etmiştir; yine aynı memlekette demiryol inşaatı 80 sene sürmüştür.

Türkiyede modern bir iş hukukunun vücade getirilmesi meselesi, iş kammu ile ve mes'ut bir şekilde ele alınmış ve bu mesele kanunda peyderpey neşredilecekleri beyan olunan müteaddit mütemmim talimatname ve nizamnamelerle adım adım ileri götürülmekte bulunmuştur. Küçük sanayi ve kapitalist ev sanayii gibi mühim sınaî iktisat grupları henüz iş kanununun şumul sahasına ithal edilmemişlerdir; madencilik, büyük demir sanayii, seyrisefain ve ziraat gibi şubeler için hususî mevzuatın ısdarı lâzımdır. Çocukları himayeye matuf bir kanun nekadar çabuk neşredilirse, memleketin istikbali için o kadar iyi ve faydalı olur. Aynı suretle gerek koalisyon hukukunun ve gerek umumî mukavelelere (tarife mukavelelerine) ait hukukun müspet bir şekilde nizama raptma ihtiyaç hissedilecektir. Kanunun iş ve işçi bulmak için istikbalde kurulacağını haber verdiği teşkilâtan ilklerini, büyükçe komünler tarafından ihdas edilmeleri muvafıktır; bilâhare devlet, muhtelif iş piyasaları arasındaki münasebet ve irtibatı tanzim ve temin edebilir.

İş kanununun esas itibarile kabul ettiği *ıçtimaî sigorta* teşkilâtının ihdası, yakında tahakkuk edecektir. Eski kapitalist memleketlerde yapılan tecrübeler göstermiştir ki, kaza sigortasını mutlak surette müstakillen ele almak ve hususî muameleye tâbi tutmak icap eder. Muhtelif iktisadî şubelerde kaza ihtimali büyük mikyasta tehâlûf eder. Meslekî hastalıklarla mücadele işini, en doğru olarak, kaza sigortasının mühim vazifelerinden biri olan kazadan koruma işi ile tevhit etmek lâzımdır. Malûliyet halinin ya hastalıkla veya ihtiyarlıkla daima yakın alâka ve münasebeti olduğundan, hastalık, malûliyet ve ihtiyarlık sigortalarını da birleştirerek bir sigorta halinde organize etmek çok muvafık olur; daimî hastalık halinin daimî malûli-

yete müncer olduğu hallerde, tek sigorta usulünün, primlerin toplanmasındaki basitlik, idare masraflarının yüksek olmaması ve devamlı ve emin bakım gibi birçok faydaları da vardır. Sigortacılığa ait bu büyük eseri noksansız bir şekilde vücade getirmek, vazın kanunun ve ait olduğu makamların uzun ve yorucu mesailerini icap ettirir. Avrupada devletçi karakteri haiz içtimai sigorta müesseselerinin vücade getirilmelerine ve bu işlerin tanzimine başlandığı vakit, müteaddit hususî sigorta kasaları ve kısmen de orta çağlarda maden işçileri tarafından bizzat ihdas edilen ve «Knappschaftskassen» şeklinde organize edilmiş bulunan çok eski sigorta müesseseleri gibi, bu sahada yapılmış tecrübeler ve örnek ittihaz edilecek müesseseler vardı. Türkiye bu sahadaki tecrübelerden maalesef mahrumdur; işsizlere mahsus bir sigortanın ihdas edilmesi pek az memleketlerde tecrübe edilmiş olup, 1929 senesindenberi cihan depresyonlarının doğurdıkları kütlvî işsizlikler karşısında böyle bir tedbir hiçbir yerde faydalı ve müessir olamamıştır. Onun için akamete uğramış bu kabilden tecrübeleri Türkiyede de tekrara ve taklide cidden ihtiyacımız yoktur! Daha iyisi, işsizler için işe ve işçiye tavassut edecek iyi bir organizasyona ihtiyaç olup, işsizleri, konjonktür vaziyeti tekrar salâh buluncuya kadar, devlet ve komünlere ait âmmе işlerinde çalıştırmak en makul bir tedbirdir; şayet işsizleri çalıştıracak böyle sahalara malik isek, bundan ancak memnun olmaklığımız icap eder ve bu takdirde acaba işsiz kendi «ihtiyarı» ile mi, yoksa «ihtiyarı haricinde mi» işsiz kalmıştır, acaba «çalışmaya hazır ve âmade» midir, değil midir, gibi nahoş münazaa ve meseleler memleketimiz için bahis mevzuu olmamış olur.

Doktor Yusuf Saim, *asgarî geçim haddi ile ücret miktarı arasındaki münasebetlerden* bahsetmekle, içtimai siyasete ait diğer büyük bir meseleye de temas etmektedir. Malûm olduğu üzere eski kapitalist memleketlerde devlet tarafından takip edilen yani yukarıdan aşağıya olan içtimai siyaset, uzun seneler bu meseleyi ele almakta büyük bir dikkat ve ihtiyatkârlık göstermiştir. Ücret miktarının tesbiti daha ziyade, işçilerle müteşebbisler arasında veya işçi birlikleriyle iş verenler birlikleri arasındaki hür, yani haricin tesiri olmıyan uyuşma ve anlaşmaya veya işçi birlikleriyle iş verenler birlikleri arasında aktedilen umumî mukavelelerle (tarife mukavelelerine) terk edilmişti. Devletin ücretin miktarına doğrudan doğruya tesir ve müdahalesi, teknik bakımdan çok güç ve iktisadî bakımdan da nazik ve tehlikeli bir iş addedilmekte idi. Bu noktai nazar son otuz sene zarfında sureti umumiyede terkedilmiştir; eski kapitalist memleketler-

de ücret miktarı bugün kısmen kanunlarla, kısmen devlet tarafından bu işe memur edilen mütehassis komisyonlar vasıtasile ve kısmen de hususî salâhiyetleri haiz devlet memurları tarafından olmak üzere muhtelif şekil ve tarzlarda tesbit edilir. Türkiye, Avrupa gibi iktisadî liberalizm devrini idrak etmemiştir. Türkiyede esas itibarile devletin ücretin miktarına müdahalesi, bir zamanlar Avrupada olduğu derecede vahim ve nazik bir iş addedilemezse de, hususile konjonktür temevvüçleri, harpler, tabîî âfetler ve para kıymetinin tenezzülü gibi birtakım âmillerin müessir oldukları kuvvetli fiat hareketlerine şahit olunan devirlerde, bu işin yapılmasında karşılaşılabilecek teknik müşkülliği takdir etmek icap eder. İşçiler, müstahdemler ve müteşebbislere mahsus kuvvetli ve faal meslekî teşkilât ihdas edildiği takdirde, bu teşkilât umumî mukavelelerin (tarife mukavelelerinin) akdine müncer olacak serbest anlaşma ve uzlaşmalarla ücretlerin ihtiyaç ve fiat seviyelerine uydurulmasını, iktisadî hayatın haricinde mevki almış olan memurların bütün hüsnü niyetlerine rağmen yapabileceklerinden daha kolaylıkla temin edebilirler. Bununla beraber bu kabîl meslekî teşekküllerin aktedecekleri kollektif mukavelelerle ücretleri umumî bir şekilde tanzim edebilmeleri için, yukarda lüzum ve zaruretî üzerinde durduğumuz koalisyon hukukunun ve umumî mukavelelere (tarife mukavelelerine) ait hukukun müspet bir şekilde tanzim edilmesi icap eder.

6) Mesken meseleleri:

Mesken meseleleri, meskenlerin kısmen keyfiyet ve evsafına ve kısmen de kemmiyetine ait meselelerdir. Meskenlerin kemmiyetine ait meseleler, şüphesiz ilk olarak memlekette müterakim sermayenin vüs'at ve hacmine muallâktır; ikinci olarak da kısa vadeli inşaat kredisi ile uzun vadeli ipotek kredisi için iki muhtelif piyasanın organize edilmiş olup olmamasına tâbidir. Şayet memlekette sermaye batî bir şekilde teraküm ediyor ve ayrıca yeni demiryol, yol vesaire inşaatı ve sanayi için sermayeye lüzum ve zaruret hissediliyorsa, bu takdirde gerek inşaat sermayesi ve gerek ipotek sermayesi pahalılaşıma başlar; devlet müdahalesile bu faiz hareketlerini ilânihaye tevkif etmiye imkân yoktur. Türkiyede birçok sermayedarlar, ikametgâh inşaatı için sermaye yatırımlarını, diğer bütün sermaye yatırımlarına tercih etmektedirler; bundan dolayı memleketimizde sermaye fıkdanı neticesinde yeni binalar inşaatı durmamış, yani sermayenin azlığı yeni binaların inşaatı üzerinde müessir olmamıştır. Ayrıca yeni inşaat

için bina kıymetinin yüzde ellisine varan birinci dereceli ipotekler sureti umumiyéde kolaylıkla tedarik edilebilmektedirler. Buna mukabil her yerde olduğu gibi, temini çok daha güç olan ikinci dereceli ipotekler için, Garbî Avrupada ikinci dereceli ipotek muamelâtı ile uğraşmak üzere nadiren hususî bankaların tesisine çalışılmıştır. İkinci dereceli ipotek yaptırmak güç ve pahalı olduğu takdirde, umumiyetle yalnız sermayesi kuvvetli olan müteşebbisler ve arsa sahipleri mesken inşasına cesaret edebilirler; bu suretle garpte olduğu gibi «hileli inşaat» (Schwindelbauten) tesmiye olunan ve sermaye itibarile çok zayıf inşaat müteşebbislerinin yaptıkları bazı karanlık ve acıklı tecrübelerin şehirlerimizde de tekerrüründen vareste kalınmış olur. Buna mukabil kısa vadeli inşaat kredisi ile birinci dereceli ipotek için vaziyet tamamen başkadır. Bu sahada çalışacak hususî bankaların tesisi tamamen muvaffak olmuş ve bu suretle inşaat faaliyeti de ehemmiyetli derecede kolaylaştırılmış bulunmaktadır. Bu banka tiplerinin Türkiyede tezyit ve takviyesinin son derece arzuya değer olduğu hususunda, Doktor *Yusuf Saim*'le tamamen aynı fikirdeyim. Bu saha, hususî sermaye için parlak istikbal vadeden bir iş sahasıdır.

Binaların evsaf ve kalitelerine ait meseleler, kemmiyete müteallık meselelere nazaran halledilmeleri çok daha müşkül ve münakaşaya müsait olan meselelerdir. Bugün dahi gazetelerimizde bilmünasebe, şehir imar plânının etüd edilmesinin «şehirin güzelleştirilmesi» ile yakından alâkadar olduğuna işaret edildiğini görmekteyiz. Bu yanlış bir görüştür; *imar plânı* ile bir şehirde yapılacak müstakbel inşaatın umumî seyir ve inkişafı, ikametgâhlara, sanayie ve münakalâta ait inşaatın mekân itibarile sureti tevezzü ve taksimi, münakalât ve ikamet muntakalarına mahsus caddeler, pazarlar, parklar, çocuk bahçeleri ve spor meydanları gibi serbest sahaların yerleri takarrür ettiği gibi, inşaat zabıta nizamnamesindeki sokak ve caddelerin genişliğine ait hükümlerle de, istikbalde inşa edilecek bütün binaların irtifai, yani dolayısıyla müstakbel mesken tipleri tesbit edilmiş olur. 19 uncu asırda Avrupa ve Amerikada imar plânlarının tanzimi hususunda yapılan hatalar, bizler için ibret alınacak derslerle doludur; Ankara ve İstanbul şehirlerinin imar plânlarının tanzimi maksadile dünyaca tanınmış iki şehircilik mütehassısının getirtilebilmiş olmasını, büyük bir memnuniyetle selâmlamak lâzımdır. Bununla beraber İstanbulun Haliç gibi eski semtleriyle, bilhassa Beyoğlu ve Galata gibi şehir kısımlarının ıslah edilmeleri, önümüzdeki uzun seneler için halledilmeleri müşkül ve masraflı vazifeler olarak devam edeceklerdir.

İmar plânlarının yanında şehir *inşaat zabıta nizamnameleri* bir

şehrin imar bakımından alacağı müstakbel vaziyet için esas ve temel vazifesi görürler. Yanlış esaslara istinaden tanzim olunan inşaat nizamnameleri, meselâ Şimalî Amerikada iğrenç manzaralı «bulutları tırmalıyan» binaların ve Paris, Berlin, Viyana ve Petersburg gibi büyük şehirlerde, ikametgâh olarak kullanılan bodrum katlarını, ışıktan mahrum avluları, havalandırılmalarına imkân olmıyan ve binaların yan ve arkalarına tesadüf eden daireleri ihtiva eden sıhhî şartlardan mahrum kışlavarî binaların vücudüne sebebiyet verirler. Buna mukabil doğru esaslara istinaden tanzim edilmiş bulunan inşaat nizamnameleri ise, üzerinde bina inşa edilecek her arsa için gerek irtifa ve gerek derinlik itibarile değiştirilmesi asla kabil olmıyan azamî hadler tayin ederler, yan kanatları, binaların arka kısımlarının ve bodrumların ikametgâh olarak kullanılmalarını, aydınlıkları, doğrudan doğruya ışık almıyan odaları, arzani vantilâsyon imkânı olmıyan binaları menederler, sandık odaları, hizmetçi odaları ve banyo daireleri gibi tâli kısımları ihtiva eden, halâları olan ve iyi bir surette kilitlenebilir ikametgâhlar inşaatını emniyet altına alırlar, bütün bir semt için tek veya iki aileye mahsus evler inşasını mecburî kılarlar, kiralık dairelerden mürekkep büyük binaları ve bilhassa «kiralık kışlavarî binalar» ı, fazla miktarda küçük evler inşası suretile, daha başlangıç halinde iken yok etmiye veya istikbalde tamamen bertaraf etmiye muktedir olurlar. Doğru esaslara istinat eden inşaat nizamnamelerinin vücade getirilmeleri için yapılacak propaganda işlerinde içtimaî siyasetçiler, mimarlar, ve hekimler de sarfı mesai edecek olurlarsa, Türkiyede ikinci bir Beyoğlunun teşekkülüne hiçbir zaman meydan verilmiş olmaz.

Türk şehirleri tek aileye mahsus ev inşası gibi eski ve güzel bir ananeye maliktirler. Fakat bu güzel anane, «apartıman» m «modern» telâkki edildiği ve en sevilen bir sermaye yatırımı sahası olarak kaldığı bugün, çok geç kalınmadan, âmmece kat'î surette devam ettirmek lâzımdır. Bunun içindir ki tek veya iki aileye mahsus bahçeli modern ve iyi evlerden mürekkep nümune mahallelerin vücade getirilmeleri, memleketimizin büyümekte olan bütün şehirleri için son derece müstacel bir iştir. Bu meyanda «villâ» lar inşasına lüzum yoktur; küçük sıra evler inşası ucuz olup, bu gibi evleri kışın sıcak, yazın serin tutmak da mümkündür. Böyle küçük sıra evlerden mürekkep nümune mahalleler (nümune iskân sahaları), Garbî Avrupa memleketlerinde kısmen komünler, kısmen basiretkâr büyük teşebbüsler ve kısmen de yapı kooperatifleri tarafından vücade getirilmişlerdir. Memleketimizde devlete ait bazı büyük fabrikalarla ma-

den işletmeleri ve akıllıca idare edilen bazı komünler bu gibi meskenlerin inşasına ait büyük vazifeyi deruhte edebilirler. Yapı kooperatifleri bilâhare bu faaliyeti takip edebilirler. Maamafih şu noktayı tekrar tebarüz ettirmek lâzımdır ki, bu kooperatif şekli sermayeye olan azîm ihtiyaç ve teknik vazifelerin büyüklüğü bakımından diğer bütün kooperatif tesislerine nazaran çok daha müşküldür. Doktor *Yusuf Saim*'den uzun seneler bu sahada iktisap ettiğimiz tecrübelerle lûtfen itimat etmesini rica ederiz. Bu satırların muharriri tarafından idare edilen Almanya'nın Jena şehrindeki «Heimstätten — Yapı kooperatifi» (Heimstätten — Baugenossenschaft) örnek olmalıya lââyık yüzlerce küçük ikametgâhlar inşa etmiş olup ayrıca yine aynı muharrir, gerek yapı kooperatiflerinin tesisleri ve gerek yapı kooperatiflerinin idare ve islahları (sağlamlaştırılmaları) işlerinde kâfi miktarda çalışmış ve tecrübe görmüş bir insan olmak itibarile bu sahada salâhiyet sahibi olduğuna şüphe yoktur. Ağlebi ihtimal bu mecmuanın sayfeleri ilerde münasip bir fırsat zuhûrunda gerek yapı kooperatiflerine ve gerek uzun zamanlar mütehasıs sıfatile bilfiil çalışmış olduğumuz ve yapı kooperatiflerinin ilk kademesini ve âdetâ mektebini teşkil eden istihlâk kooperatiflerine ait pratik meseleler hakkında mufassal mütalealarımızı arz etmekliğimize imkân verirler. Vaktinden evvel tesis edilmiş bulunan ve hiçbir tecrübeye müstenit olmıyan yapı kooperatifleri, büyük zahmetlerle biriktirilmiş olan paraların ziyama sebebiyet verdikleri için bu gibi hallerden Türkiyede mümkün olduğu kadar tevakkî ve içtinap etmekliğimiz lâzımdır. İnşaat işleri sahasında tecrübeli memurlara, komünlere ait bankalar nezdinde karşılığı mevcut krediye ve hususî emlâk ve gayri menkulere malik bulunan büyük komünler, modern küçük sıra evlerden mürekkep nümune mahallelerinin ilklerini vücade getirmek hususunda, cüz'î sermayeye malik ve inşaat sahasında bütün tecrübelerden mahrum bulunan genç yapı kooperatiflerine nazaren daha müsait vaziyette bulunmaktadır. Şayet bu yapı kooperatifleri ya kısa görüşlülük neticesinde veya iktisadî zaruretlerden dolayı bizzat inşa ettikleri evleri ellerinde bulundurmayarak azaya veya aza olmıyan şahıslara sattıkları takdirde, tıpkı istihlâk kooperatiflerinin piyasa fiyatları dununda veya kredi üzerine satış yapmaları gibi, kendi kendilerini bizzat ölüme mahkûm ederler (Vestigia terrent — Fena alâmet).

* * *

Yeniden inşa halinde bulunan büyük memleketimizin içtimâî si-

yaset meselelerini ihtiva eden muazzam mevzua dair olan makalemizi de bu suretle sona erdirmiş bulunmaktayız. Bu hususta adetleri sayılamıyacak kadar çok olan sair meselelerin de zikredilmeleri ve her münferit mesleyi, eski kapitalist memleketlerin monografik neşriyatında mutad olduğu veçhile, mufassal ve derin bir şekilde tetkik ve mütalea etmek mümkündür. Fakat küçük yazılarımız bu kabilden ihatalı tetkiklere yalnız işaret etmekle ve bunları ortaya atmakla iktifa ederek, bizzat bunlar hakkında araştırmalar yapamaz. Bu mecmuada neşrettiğimiz yazılarımızla takip ettiğimiz hedef, bir hal suretine intizar etmekte olan büyük meselelere işaret etmek ve 35 sene içtimai siyaset sahasında bilfiil çalışmış bir insan olmak sıfatile üzerlerinde yürünülebilir bazı yollar göstermekten ibarettir. Makalelerimiz nekadar çok münakaşalara sebebiyet verirlerse, bundan ancak o nisbette memnun oluruz. Bahis mevzuu ettiğimiz muhtelif meseleler hakkında varılan netice ve kararlar, münakaşaya iştirak edenlerin bilgi ve tecrübelerinin her zaman yekdiğesine uymasına imkân olmadığından dolayı, birbirini tutmıyabilirler. Bu ikinci yazımızın da memleketimiz içtimai siyasetinin pratik sahası için faydalı münakaşalara müncer olmasını ümit ve temenni ederiz.
